

Od roku 1923, kdy vychází Duchovně dějinná situace dnešního parlamentarismu [13] (dále jen Parlamentarismus), můžeme také vysledovat zřetelný, byť ne úplný obrat Schmitta spíše než od myšlenky politické teologie od církve jako takové. (Někteří autoři nacházejí i zde biografickou souvislost: Schmittův rozvod, který tehdy znamenal exkomunikaci.)

Důležitější je ale nový subjekt, získávající Schmittovu přízeň: národní hnutí. Podstatou další tvorby až do roku 1932 je však popis historického rozvoje a později sebezničení liberální ústavy. V Parlamentarismu zbavuje iluze Výmarskou republiku tím, že konstatuje ztrátu klasických principů „diskuse“ a „veřejnosti“. Parlamentarismus podle Schmitta stojí a padá s vírou, že veřejná diskuse stanovuje politickou vůli, která se pak realizuje v rozhodnutí příslušných orgánů. V masové demokracii se ale už nic takového neděje, lid je dobrý pouze na aklamaci, ve které se stejně vyjadřuje podle sympatií a antipatií, přátelství a nepřátelství. Spojení demokracie a parlamentarismu nemusí být jediné historicky nutné, uzavírá Schmitt.

Následující Schmittova hlavní díla z oblasti státního práva Učení o ústavě,[14] Strážce ústavy[15] a Legalita a legitimita[16] diagnostikují rozklad Výmarské republiky jako následek obratu od ústavy moderního občansko-právního typu k „hospodářskému a správnímu státu“ průmyslové společnosti. Tento obrat je velkou otázkou, na které ztroskotala nejen Výmarská republika, ale i samotný Schmitt.

Všem třem knihám je společné rozlišení mezi demokracií a liberalismem a kritika liberálních součástí moderní ústavy, jejíž výchozím bodem je nacionalistický koncept demokracie. Protiklad liberalismu a demokracie rozvíjí především Učení o ústavě, které nicméně dodnes ovlivňuje chápání státního práva. Ve Strážci ústavy Schmitt popisuje, dovolme si malou parafrázi, „strukturní proměnu německého stranictví“ od liberálního honoračního systému ke stranickému státu současnosti. Tento proces chápe jako rezignaci na původní ideje parlamentní reprezentace. Domnívá se, že strany se ve Výmarské republice za pomoci poměrného volebního systému organizačně a ideologicky upevňují jako mocenské skupiny, které své stranické zájmy staví nad obecné blaho. Neuskutečňuje se tedy už transformace od stranické vůle ke státní vůli. Strany jsou konkurenční podniky se světonázorovými nároky, které stát ekonomicky vykořisťují a národ ideologicky rozštěpují.

V mnohém dosud napsaném, můžeme číst radikalizované názory Maxe Webera,[17] dokonce i řešení je zde podobné, neboť Schmitt dává před popsanou situací přednost alternativě říšského prezidenta s rozsáhlými pravomocemi coby strážce ústavy a státní jednoty.

Ukázkovou kritikou liberalismu je Legalita a legitimita ukazující nedostatky ústavy, která je hodnotově neutrální i sama k sobě, k otázce svého dalšího přetrvání. Schmitt varuje Výmarskou republiku před uskutečněním „legální revoluce“, tedy před možností, že strany nepřátelské ústavnímu zřízení obdrží legální cestou moc, politické protivníky vyloučí a „dveře legality“ za sebou zabouchnou.

Jestliže bylo úvodem napsáno, že Schmitta byli nuceni akceptovat i jeho protivníci včetně těch liberálních, je už nad slunce jasné proč. Je smutnou ironií osudu, že v tehdejší krizi hrály podobné plány jako Schmittův, byť ve skutečnosti snad chtěly zabránit předání moci nacistům, do ruky právě jim, neboť ti využili prezidiálního systému a získali moc, aniž by v Reichstagu měli kdy nějakou většinu.

Ještě dříve, než budeme Schmitta následovat do jeho nacistického období, krátká odbočka. Kvůli zachování myšlenkové linie nebyla zmíněna jestliže ne nejslavnější, pak nejdiskutovanější Schmittova práce vůbec: Pojem politična[18], která vyšla v roce 1928 (knižně o čtyři roky později). Obsahem se částečně vymyká z dosud popsaného, dokonce v jistém bodě (ale nijak zásadně) nabourává i Schmittův etatismus: politično podle tohoto spisu předchází státu. Jeho základem je diference přítel – nepřítel, tedy my – oni, kde „nepřítel“ se stává nepřítelem už z toho faktu, že je jiný, cizí a rozlišení proto vůbec nemusí mít co dělat s osobní animozitou (dokládá rozlišením inimicus-hostis u Římanů). Podle Schmitta má navíc tato dichotomie pro nás povahu neuniknutelnosti: můžeme ji modifikovat: estetika – krásný a ošklivý, ekonomie – výhodný a nevýhodný atd., ale ne ji zrušit. O neúspěšné odpolitizování politična se pokouší svým převodem do kategorií ekonomie i liberalismus.

Podrobněji tuto argumentaci rozvádí Epocha neutralizací a odpolitizování[19] (1929, knižně 1932), ve které Schmitt popisuje novověkou „neutralizaci“ politična v linii teologie – metafyzika – morálka – ekonomie – technika, kdy ovšem každý stupeň odpolitizování podle jeho soudu v sobě zahrnuje současně skrytou repolitizaci.

Dostáváme se k nejožehavějšímu tématu: Carl Schmitt a nacismus. O jeho ztotožnění se s nacionálním socialismem nemůže být pochyb. Stačí uvést smutně proslulé články Vůdce ochraňuje právo,[20] který můžeme číst jako pokus o ospravedlnění vraždy E. Röhma, Ústava svobody,[21] pojednávající o norimberských zákonech, nebo Německá právní věda v boji proti židovskému duchu,[22] kde název mluví za všechno. Přes tuto neoddiskutovatelnou kompromitaci musíme u Schmitta diferencovat mezi ohlasy nacistické frazeologie a pouhým zostřením a radikalizací staré polemiky, mezi afirmací nového systému a oslněním vlastními pojmy. Jak bylo dosud ukázáno, Schmittovo státoprávní dílo má svou jednotu v důsledném rozlišování liberalismu a demokracie. Zde bude asi také důvod přijetí třetí říše a to dokonce bez zásadnějšího narušení konsekvence dosavadních pojmů. Jestli to byla také konsekvence myšlení, to je nevyčerpatelným námětem sekundární schmittovské literatury, kdy jak už to bývá, zaujetí pozice nakonec spíše vypovídá o samotném autorovi více než o Schmittovi. Na jedné straně musíme brát v potaz fakt, že Schmitt se, jak už bylo řečeno, vědomě ztotožňuje

s nacistickou mocí, elegantně pozmění či doplní svůj slovník, takže nakonec může s klidem přivítat i nejhorší přízrak své parlamentní kritiky – totální stranickou vládu. Zatímco dříve polemizoval proti voleným stranám Výmaru jako prostředku mezi lidem a státem, vítá nyní totalitární stát jedné strany. Oproti „anonymní“ stranické moci stran Výmarské republiky klade spolu s „vůdcovstvím“ důraz také na „osobní“ charakter této moci. Na druhé straně – a pokud mohu, sám bych se k tomuto mínění přiklonil – jestliže budeme nezaujatě číst jeho knihy do roku 1932, uvidíme, že mezi kritikou parlamentu a liberalismu na straně jedné a nacismem na straně druhé je pořádný kus cesty a nebyť nacistického převratu v roce 1933, Schmitt by ho patrně nikdy neušel.

Tomuto názoru dali paradoxně za pravdu sami nacisté. V prosinci 1936, kdy už se režim cítil upevněný a neměl zapotřebí podporu takových „přeběhlíků“, tiskový orgán SS Das Schwarze Korps Schmitta velmi ostře napadl: za jeho přátelské vztahy k Židům (tady je ovšem třeba podotknout, že v tomto bodě byl ke Schmittovi dosti nespravedlivý), ale především za obsah *Legality a legitimacy*, která se otevřeně zabývala možností zakázat politické síly nepřátelské ústavě a nikdo tehdy nepochyboval, že si má dosadit Německou komunistickou stranu a NSDAP.[23] Aby nedošlo k mýlce: v roce 1936 už nešlo o akademickou polemiku, další cesta ze stránek Das Schwarze Korps vedla obvykle na gestapo a Schmitt si mohl gratulovat, že pouze upadl v nemilost a ztratil většinu ze svých četných akademických a méně četných státních funkcí.

Zatracení však zůstalo dlouho jednostranné: první známky Schmittova odstupu od nacismu můžeme najít až v roce 1942, označení tohoto období za omyl jsme se nedočkali vůbec. Tím se Schmitt nejnápadněji liší od Heideggera, jejichž pozice, pojmy a cesty jinak vykazují podivuhodnou shodu.[24] Carl Schmitt byl po válce v souvislosti s norimberským procesem zatčen, ale jelikož jeho kolaborace nespádala pod žádný z bodů obžaloby, byl vzápětí propuštěn. Svého vyšetřovatele ujišťoval, že pouze „stanovoval diagnózu“. Jeho nacistické období mu každopádně přineslo čestná označení poněkud jiného druhu než ta, uvedená úvodem: od „korunního právníka třetí říše“ až po „pasáka moci“. On sám si svou vinu nikdy plně nepřiznal. V poválečných úvahách vysvětluje jako nejhorší válečné zločiny Norimberk a Hirošimu, proti nimž se mu jeví vina nacistického Německa druhotná. Hitlera chápe jako „vykonavatele“ anglosaských představ z devatenáctého století: „Hitler je nejděsivějším výsledkem německé anglofilie.“[25] Nerozpakuje se přiklonit k nacismu ospravedlňovat mimo jiné i svým antisemitismem, který se u něj místy stává už paranoickým. Přesto všechno si musel připustit, že nacismus patrně nebyl onou politickou odpovědí na obrat k průmyslové společnosti, kterou v něm – a jak známo nejen on – chtěl vidět. Svě tehdejší postavení přirovnal při jiné příležitosti (ostatně poznámkami o sobě nikdy nešetřil) k hrdinovi jedné novely Hermana Melvilla, který je považován návštěvníkem pirátské lodi za jejího kapitána, byť ve skutečnosti je už dávno rukojmím posádky.[26]

Schmittova tvorba v prvním období vzápětí po nástupu Hitlera se nevyznačovala pouze ideologií a myšlenkovou sterilitou, jak by mohly napovídat tři prve uvedené tituly; ovšem srovnávat jeho období bezprostředně před a bezprostředně po roce 1933 je jako srovnávat oheň a strusku.

Poté, co byl v roce 1936 politicky odstaven, otevřela se Schmittovi další sféra: začal se zabývat problematikou státu, jeho suverenity a mezinárodních vztahů. O rok později vychází článek Stát jako mechanismus u Hobbese a Descarta, kde odlišuje jejich (anglické a francouzské) názory na stát od Hegelova (německého) pojmu organické totality, kterou by zřejmě rád viděl v nacismu.

Zajímavost nelze upřít jeho krátké studii Obrat k diskriminujícímu pojmu války[27] z roku 1938. Zde kriticky popisuje konsekvence „üniverzalistického“ ženevského mezinárodního systému pro klasické válečné právo. Konstatuje zničení možnosti skutečné neutrality stejně jako totalizaci vedení války ve jménu moderních politických idejí a ideologií spravedlnosti, které si nárokují univerzální platnost pro celé lidstvo. Z nepřítele už se nedělá nepřítel, ale darebák. A jak je možné zůstat neutrální vůči darebákovi? Pacifistický zákaz války, pokračuje Schmitt, neumožňuje politický prafenomén války odstranit, nýbrž působí spíše jako brutalizující prvek. Svaté války ve jménu moderní univerzální spravedlnosti jsou ideologické kořeny „totální války“, která vyznačuje naši přítomnost. Z obratu k diskriminujícímu pojmu války činí odpovědným prezidenta Wilsona. Podle tohoto Schmittova spisu, bude poražený příští války označen vítězem za zločince. Vysvětlovat Schmittovi, že se to pak skutečně stalo z jiných důvodů, by bylo zbytečné, stejně jako připomínat to pro naši potřebu.

V několika menších statích se Schmitt zabýval také teorií „velmocenského prostoru“. Svět si takto rozdělil do zájmových sfér vedoucích mocností s právem uplatňovat svůj řád a s nárokem na zákaz intervencí cizích mocností ve „svém“ prostoru. Podtext tehdejších německých ambicí ve střední Evropě je čitelný až příliš lehce.

Důležitost by oproti tomu málokdo upíral dalšímu dílu z tohoto období, Leviathan ve státovědě Thomase Hobbese[28]. Schmitt zde líčí osud novověkého suverénního státu na pozadí pozvolné absorpce tohoto státu jeho vlastním aparátem. Jako stál Hobbes na jeho počátku, rozhodl se nyní Schmitt vyplnit suverénnímu státu úmrtní oznámení. Hlavní podíl na odumírání státu, na jeho jak píše „zestrojování“, připisuje trojici židovských myslitelů,[29] kterou tvoří B. Spinoza, M. Mendelssohn a F. J. Stahl. V jeho výkladu první chybu učinil už Hobbes, když oddělil vnitřní víru od vnějšího náboženského vyznání. Přesto Hobbes, stojící na počátku moderny, předpokládal hrozivou možnost autonomie subjektu a snad proti ní našel prostředek. Ten mu z ruky vyrazili zmínění tři myslitelé, kteří rozšířili svobodu víry v moderní svobodu myšlení.

Až do roku 1942 komentuje Schmitt válečné dění apologeticky, mezník přichází s knihou Pevnina a moře.[30] Jak se změnil Schmittův pohled, změnil se i slovník. Podtitul Vyprávěno mé dceři Animě naznačuje maximální zjednodušení, jakým je zde podán problém. Tím je opět velmocenské uspořádání novověku, založené podle tohoto líčení na rovnováze námořní mocnosti Anglie a mocností kontinentálních. Ovšem vývojem obou typů mocností a zásluhou vědy a techniky, která zpochybnila dosavadní hranice prostoru, došlo k porušení rovnováhy. Schmitt vykládá válku mezi námořní mocností Anglií a vedoucí kontinentální mocností Německem jako existenční boj ve smyslu potvrzení vlastní existenční formy. Metaforu pak dovádí do konce, když označuje válku ve vzduchu jako střetnutí dvou prvků, při kterém prší oheň z nebe – apokalyptický jazyk není náhodný.

Nomos země,[31] patrně nejzásadnější dílo jeho pozdního období, tvoří závěr teorie velmocenského prostoru. Schmitt se zde zabývá souvislostmi vymezení práva a prostoru, jejichž členění vždy odpovídá způsobu vedení války. Sleduje uspořádání prostoru až do období novověké globalizace. Výstižné shrnutí této problematiky najdeme v následující knize, Glosáriu: „cuius economia, eius regio [„koho hospodářství, toho vlada“; parafráze hlavní myšlenky augsburského míru, „Cuius regio, eius religio“ („Koho vlada, toho náboženství“) – pozn. DP]. To je nový nomos země. To už není žádný nomos.“[32]

Už v Pojmu politična ukazoval Schmitt nevyhnutelnost členění přítel-nepřítel. I kdyby vznikl celosvětový stát, stejně v něm politično nezanikne, zničila by ho občanská válka. V případě, že ne, nešlo by už o stát, ale o celosvětové společenství produkce a konzumu. To se také nakonec stalo – tak zní pozice, kterou Schmitt zaujímal v závěru svého života. Schmittovo státoprávní dílo diagnostikovalo odehrávající se změnu k průmyslové společnosti převážně negativně jako rozpad moderní občansko-právní ústavy stejně jako politických forem státu a říše. Od roku 1942, kdy načrtl rozpad politické formy říše, se viděl v apokalyptické pozici člověka, který očekává konec dějin. Jeho pozdní práce jsou jen vyvozením radikálních důsledků: Stát jako s konkrétní dějinnou epochou spojený pojem došel ke svému konci. Teze o konci epochy státnosti mluví o konci politiky ve smyslu konce každé možnosti skutečného rozhodnutí o způsobu a formě politické jednoty a existence. Schmitt nezveřejnil žádnou obsáhlou diagnózu poválečného období. Jeho apokalyptické pozorování válečného dění to jednoduše vylučuje.

Jeho pozdní dílo se z valné části omezilo na komentování a připomínkování dosavadních prací (známé pořekadlo opakování matka filosofů“ tak nakonec touto formou dostihlo i Schmitta), případně vydávání memoárové literatury. Čestnou výjimkou vybočující z řady jsou jeho úvahy o proměně novověké tragédie (v divadelním smyslu) Hamlet nebo Hekuba z roku 1956. Pozorný čtenář má však už dávno jasno: skutečně tragický hrdina novověku zbývá pouze jeden: Carl Schmitt. Ten nyní nezúčastněně popisuje realizaci obávané jednoty světa. Studenou válku interpretuje v jádru ne jako konfrontaci dvou odlišných politických systémů, nýbrž jako boj dvou v principu stejných mocí o rozdělení zdrojů Země. Ideologické rozdíly považuje v posledku za sebeklam, ve skutečnosti jsou jak Západ tak Východ postaveny na tom samém mýtu techniky. Marxismus chápe jako dvojče liberalismu, jde o dvě strany mince „ekonomického myšlení“.

Pozoruhodným zamyšlením nad povahou moci v této době je Rozhovor o moci,[33] kde najdeme i jakousi Schmittovu zповěď na toto téma. Za pozornost stojí ještě i kniha z roku 1963 nazvaná Teorie partyzána.[34] Schmitt vkládá naděje na politický odpor vůči jednotné světové ekonomicko-technické civilizaci do jednotlivých „partyzánů moderny“, dosadíme si v konkrétním případě partyzány národně osvobozenického hnutí třetího světa. V partyzánovi vidí posledního zástupce „nebezpečí“ a „rizika“ politična, obává se ovšem, že bojovník národního odporu bude ve „světově politických souvislostech“ nahrazen revolučním partyzánským hnutím. Partyzán, který je posledním, kdo skutečně ještě bojuje o svou zemi, je kromě nebezpečí, že bude vytlačen revolučním hnutím, které jako takové je internacionální, vystaven také hrozbě postupující techniky, která ho může smést „jako psa z autostrády“.

Teorie partyzána je ojedinělým zábleskem možné a krajně nepravděpodobné naděje. Schmitt se jinak důsledně drží svých tezí o konci státu, možnosti politického jednání, dodejme za něj, že tím i dějin jako takových. Svatá Helena, žádná Elba, mohlo by znít motto jeho posledních let.

Ve většině textu jsem nechával stranou hodnocení, předpokládám v tomto „suverenitu“ čtenáře. Závěrem proto jen několik stručných poznámek:

- Všimněme si Schmittovy metody konstruování pojmů a pojmových dvojic: je u něj obecným pravidlem, že má větší zálibení ve výjimce než normě. Je to, jako bychom vykládali manželství z rozvodu, napsal o tom Dolf Sternberger.
- Podobnou výtku můžeme uplatnit i u jeho pojmu politična: politika pochází totiž z polis, nikoliv polemos.
- Inspirativní dodnes zůstává jeho kritika parlamentarismu a liberalismu. Nemůžeme si ale nevšimnout, že Schmitt - v duchu nejlepších tradic německého politického myšlení - dělá z napjatého vztahu systémový protiklad.
- Může být koneckonců reálné, že demokratická tvorba vůle a zákonodárství dnes pokulhává za společenskou dynamikou a zákonodárce ztratil utvářecí moc nad společností. Ale je omylem, chtít problém řešit přesunutím této moci z parlamentárního systému ke správnému státu průmyslové společnosti. Ani on dnes nemůže být „vedoucím systémem“ (Gehlen) průmyslové společnosti, neboť rovněž pokulhává za technickou realizací.
- Podnětná zůstává dodnes Schmittova politická teologie, pokud ji chápeme (a on sám to ve své poslední knize Politická teologie II[35] potvrdil) i jako kritiku sekularizovaných náboženství.
- Stranou pozornosti by neměla zůstat ani jeho teorie zániku suverenity státu: pro Schmitta, stojícího na straně Leviathana, je svoboda jedince v současnosti více ohrožena partikulárními zájmy a lokálními mocenskými ambicemi uvnitř státu než státem samotným.
- Když si očistíme jeho velmocenskou teorii od dobového nánosu, nemůžeme si nevšimnout, že války v posledních desetiletích mají skutečně zpravidla jím předpovězený „policejní“ charakter; raději už ani nechci připomínat „diskriminující“ pojem války (nezmíním se proto o něm ani jediným slovem).

Článek Pavla Lukeše: Carl Schmitt byl převzat ze **Sborníku prací filosofické fakulty Masarykovy univerzity** z roku 1999.

===

[13] Schmitt, C., Die geistgeschichtliche Lage des heutigen Parlamentarismus. Mnichov 1923.

[14] Schmitt, C., Die Verfassungslehre. Mnichov 1928.

[15] Schmitt, C., Der Hüter der Verfassung. Mnichov 1931.

[16] Schmitt, C., Legalität und Legitimität. Mnichov 1932.

[17] Weber, M., Politika jako povolání, in: Výbor z díla. Praha 1969.

[18] Schmitt, C., Der Begriff des Politischen. Mnichov 1932.

[19] Schmitt, C., Die Epochen der Neutralisierungen und Entpolitisierungen. Mnichov 1932.

[20] Schmitt, C., Der Führer schützt das Recht, in: Positionen und Begriffe im Kampf mit

Weimar - Genf - Versailles 1923-39, s. 199-203.

[21] Schmitt, C., Die Verfassung der Freiheit, in: Deutschen Juristen-Zeitung 40, s.1133-1135.

[22] Schmitt, C., Die deutsche Rechtswissenschaft im Kampf gegen den jüdischen Geist, in: Deutschen Juristen-Zeitung 41, s. 1193-1199.

[23] K NSDAP se Schmitt vyjádřil naprosto zřetelně například v článku Mißbrauch der Legitimität otištěném 19.7.1932 v Tägliche Rundschau.

[24] Více k tomu Posavec, Z., Carl Schmitt und Martin Heidegger, in: Zur philosophischen Aktualität Martin Heideggers. Frankfurt 1990.

[25] Schmitt, C., Glossarium. Aufzeichnungen der Jahre 1947-1951. Berlín 1954, s. 176

[26] Tuto metaforu postavení intelektuála v masové společnosti zajímavým způsobem promýšlí Sava Kličkovič v úvaze Benito Cerena - Ein moderner Mythos. Vyšlo ve sborníku Forsthoff, E.: Epirrhosis. Festgabe für Carl Schmitt zum 80. Geburtstag. Berlín 1968.

[27] Schmitt, C., Die Wendung zum diskriminierenden Kriegsbegriff. Mnichov 1938.

[28] Schmitt, C., Der Leviathan in der Staatslehre von Thomas Hobbes. Hamburk 1938.

[29] Už opravdu poslední poznámka na nešťasně téma Schmittova antisemitismu: můžeme docela obstojně sledovat proces personalizace jeho myšlení: Nejprve to byl Hans Kelsen, později Walter Rathenau (ztělesnění „ekonomického myšlení“), v Leviathanu především Spinoza.

[30] Schmitt, C., Land und Meer. Lipsko 1942.

[31] Schmitt, C., Der Nomos der Erde. Kolín n/R 1950.

[32] Schmitt, C., Glossarium. Aufzeichnungen der Jahre 1947-1951. Berlin 1954, s. 175.

[33] Schmitt, C., Gespräch über Macht. Pfullingen 1954.

[34] Schmitt, C., Theorie des Partisanen. Berlín 1963.

[35] Schmitt, C., Politische Theologie II. Berlín 1970.